TD F 160

2,30 €. Any 25. La Franja, gener de 2024

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Trobada cultural del Matarranya

El passat 18 de novembre es va celebrar a la Portellada la 30a gran festa de l'ASCUMA. [p. 4]

Gala del IEBC

En aquest acte, celebrat el 2 de desembre a Mequinensa, es va lliurar el Premi Galan a la Normalització Lingüística i el Premi Franja. [p. 6]

La societat a la Llitera

El Centre d'Estudis Lliterans ha celebrat el seu 15è aniversari amb un cicle de conferències en diversos pobles de la comarca. [p. 8]

Joaquín Maurín

La Fundacio Andreu Nin, ha retut homenatge a Joaquin Maurín amb motiu del cinquantenari de la seua mort. [p. 12]

Styli locus **30** Memòries

Premis Franja

Sigrid Schmidt von der Twer 2022

[p. 14]

A escampar la boira 2023

[p. 6]

Sumari

2 Cartes dels lectors

3 Editorial

Vinyetes al vent

4 Matarranya

6 Baix Cinca

8 Llitera

10 Entrevista

12 Ribagorça

13 Aragó

16 Catalanofonia

18 Tribuna

Imatge coberta: Premis Franja 2022 i 2023 (Fotos ©Carles Terès, @Marina Marrafon)

TEMPS DE **FRANJA** 160

Edita:

Iniciativa Cultural de la Franja

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

· Associació Cultural del Matarranya

· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA

· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès. redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès

Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Lluis-Xavier Flores Abat, Sergi Massip. Vicent Pallarés, Artur Quintana, Francesc Ricart, Estela Rius, Ramon Sistac, Lais Solé, Arnau Timoneda.

Suplements:
Styli Locus: M. Sasot
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Membre de l'ACPC ACPC Associació Catalana de la Premsa Comarcal

Cartes dels lectors

Català a la notaria

Cartell a l'esquerra de la porta de la notaria: "Horario de atención al público: lunes a viernes, 09:00-13:30. Horari d'atenció al públic: dilluns a divendres 09:00-13:30". Cartell a la dreta: "Para consultas, pedir cita previa 976 63 84 99. Per a consultes, demanar cita prèvia 976 63 84 99". No m'ho puc creure! Torno a passar i miro bé i feic una foto per dixar-ne constància. És la primera institució pública que, a la vila, exhibís un cartell bilingüe llengua oficial-llengua autòctona, i sorprèn encara més en un organisme normalment conservador, garantia de propiedats i paraules, i sense obligacions legals en les pobres llengües no oficials. La de Maella és una notaria de pas, primera destinació de notaris jóvens, que, històricament, han vingut sempre de per Castelló; així ho mostren los seus cognoms valencians a les cobertes de les escriptures familiars que tenim per les cases. Lluny de casa i sense el tràfec immobiliari de costes i ciudats, no duren massa. Entro a l'oficina uns mesos més tard per plantejar una consulta, i indago la procedència del nou titular: jove molt educat me diu que és de Múrcia però que viu a Tortosa, de pare tortosí i mare murciana, i que es va criar i fer tots los estudis a la terra materna. Li felicito pel cartell bilingüe en zona de diglòssia, que ha constatat encara més sorprès que jo: "Venen de Caseres, de Batea..., i cap problema. Venen de per ací, Maella, Favara, Nonasp..., i en sentir-me en la seua llengua, els entra un bloqueig, així que he de canviar al castellà" Li vaig regalar un exemplar de Temps de Franja.

Loli Gimeno
Maella

Xapurrejar el 'chapurriàu'

M'ha arribat per un grup de WhatsApp una nadala animada dels Amics (sic!) del Chapurriàu (sic, sic!). Un xiquet va dient un text sobre les coses que se solen dir en estes dates, en un català de la zona prou ben llegit. Això sí, la locució té un excés de castellanismes que converteixen l'idioma emprat en **un xapurrejat del 'chapurriàu'**. A més, l'animació en forma de text que que il·lustra el vídeo, és íntegrament en castellà. Ni una sola paraula escrita en la llengua que diuen estimar. Ni una ni mitja!

Res de nou, però és la constatació de la tàctica dels 'xapurrejadors': primer, anar omplint de castellanismes l'idioma heretat dels pares. Segon, allò que deia la pancarta que es va brandar al vergonyosos Fets de la Codonyera: "Chapurriau parlat NO escrit!". No sé si encara queda algú de bona fe en aquest grup. Quan dic bona fe, em refereixo a que realment estiga per la labor de defensar la seua llengua, encara que l'anomeno 'xaupurriàu' perquè és així com ho ha sentit a casa.

Hortènsia Boix
Saragossa

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió.* ***Envia'ns les teues cartes****, tot indicant el teu nom i població, a: redaccio@tempsdefranja.org*

COMARCA DEL matarraña

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON Dirección General de Política Lingüística

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per rebre els butlletins electrònics

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Temps de regressió

Les Corts d'Aragó van aprovar el passat desembre els pressupostos de la Comunitat Autònoma d'Aragó per a l'any 2024, xifrats en 8.546 milions d'euros (un 3,6% més que l'any anterior). En paraules del president del Govern aragonès, Jorge Azcón (PP) són "els pressupostos més socials de la història". La seua aprovació va ser possible gràcies als vots de la coalició governant PP-Vox, amb el suport del PAR i, parcialment, de Teruel Existe.

Presa de possessió dels acadèmics de l'AAL al Paranimf de Saragossa
GOBIERNO DE ARAGÓN

D'acord amb les promeses electorals dels partits governants a la Comunitat, els pressupostos han incorporat una rebaixa fiscal per a les persones residents a l'Aragó, amb una reducció del tram autonòmic de l'IRPF, exempcions en els impostos de Successions i Donacions, així com un augment del mínim exempt pel de Patrimoni (de 400.000 € a 700.000 €), descomptes que beneficiaran sobretot les grans herències. D'esta manera, Aragó s'afegeix a la carrera fiscal a la baixa, tal com havien fet abans a Madrid, Andalusia o Extremadura, cosa que no deixa de ser una forma regressiva de finançar les polítiques públiques.

Cal dir que la disminució en la recaptació d'impostos (estimada en uns 20 milions d'euros) es pretén compensar amb nous ingressos provinents d'un hipotètic nou impost a uns parcs eòlics i fotovoltaics que encara no existeixen. Però que hauran d'existir per tal de quadrar els comptes, cosa que, de retruc, pot esdevenir un nou factor de pressió per a la instal·lació d'estes infraestructures sobre el territori per vies poc dialogants. Els moviments socials que lluiten per una distribució de riscos i beneficis més justa entre els territoris hauran d'estar atents.

Tot plegat entraria dins de l'esperable, però els pressupostos tenen una empremta qualitativament diferent dels anteriors, ja que han incorporat la majoria d'esmenes presentades per Vox, un partit que aconsegueix traslladar la seua agenda ideològica a la pràctica política. Així, les seues esmenes han reduït sensiblement els pressupostos destinats a diversos temes clau des d'un punt de vista sociocultural, com ara la cooperació internacional (que es disminueix a la cinquena part), la violència de gènere (que es transforma en "intrafamiliar"), la memòria democràtica (que es queda a zero, en línia amb l'anunci previ de la derogació de la llei aragonesa sobre el tema) o, com no podia ser d'altra manera, la política lingüística.

En termes de política lingüística, els pressupostos han eliminat la partida de 56.000 euros que apareixia en els esborranys previs destinada a promoure l'aragonès i el català. L'expectativa inicial de respectar el finançament de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i de la Càtedra Ferrández d'Heredia de la Universitat de Saragossa, ha desaparegut del tot. Tot això sense comptar que, des d'un inici es van descartar les aportacions que des de 2016 es feien a les entitats sense ànim de lucre que es dedicaven a promoure el català i l'aragonès (tot i que anaven principalment destinades a estes raderes), uns recursos que rondaven els 30 mil euros anuals a distribuir entre mig centenar d'associacions.

Tot pareix indicar que per aquest 2024 aquells recursos de suport a les llengües pròpies d'Aragó, que ja eren ben minsos, ni hi són ni s'hi esperen. ¿Quines implicacions pot tenir esta dràstica retallada? Per a les associacions de defensa del català, acostumades a l'autogestió, al voluntarisme i l'autofinançament, més aviat poques. Ja hi som acostumats. Per a les associacions de promoció de l'aragonès, moltes de les quals s'havien creat al caliu de l'impuls de les polítiques de la DGPL, l'impacte serà potser més seriós perquè les afectarà en termes operatius.

En qualsevol cas, el principal impacte serà el simbòlic, ja que si alguna cosa necessiten les llengües d'Aragó és un reconeixement institucional i polític clar. La interrupció de la transmissió generacional detectada pels estudis sociolingüístiques té molt a veure amb la llarga i reiterada hostilitat institucional que patim. Més de quatre dècades després de la Constitució Espanyola i de la Declaració de Mequinensa, les institucions polítiques tornen a donar l'esquena a la realitat sociolingüística d'Aragó. És una qüestió de drets civils vulnerats.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

Una mirada a la 30a Trobada Cultural

Iniciatives econòmiques al territori, recuperació històrica i llengua a la Portellada

// M. D. Gimeno

L'Associació Cultural del Matarranya va celebrar el 18 de novembre la seua 30a trobada anual, una activitat que vol fer difusió cultural en algun poble matarranyenc, agermanant socis i veïns. Continuada en el temps, en data variable i alguna interrupció presencial durant la pandèmia, constituís un gran mèrit en temps de crisi de l'associacionisme tradicional, aquell que busca la presència física de cares i veus. I que manté una seu social, que mira de pagar una administrativa que treballa el dia a dia, que té una junta que es va reunint periòdicament i uns socis per quota, que fa activitats culturals (llibres, exposicions, conferències, cursos...) seguint l'esperit dels estatuts fundacionals, i que publica una revista com esta.

Enguany, l'elegida va ser la Portellada a proposta d'algun soci local, un encert perquè s'hi commemorava la concessió del privilegi de vila el 18 de novembre de 1784, independitzant-la del municipi de la Freixneda. Dos festes en una. Uns cartells amb la programació van circular per les xarxes socials i algunes parets. La preparació és un mèrit afegit quan les forces humanes estan esperdigolades geogràficament i s'han de posar d'acord els diferents organitzadors. Allí tot va estar a punt.

A la finca Demèter de Tastavins lo dia mos va donar la benvinguda ple de sol davall de l'immens cel protector del Matarranya, entre els termes de Ràfels i la Portellada, terres de vinyes, ametllers i oliveres enmig de pinars, carrasques i plantes mediterrànies. Xavier Pons, al capdavant de l'explotació, va explicar el seu projecte de recuperació del patrimoni paisatgístic, arquitectònic i cultural, que ha emprès amb la pràctica de l'agricultura regenerativa i la reconstrucció fidel dels masos tradicionals, afegint-hi una moderna bodega. Un tast dels vins propis i de l'oli acabat d'envasar, acompanyat de les olives mortes de l'any passat, paté d'oliva i embotits de la zona eren fruits evidents del projecte. Un moment paradisíac. Tot explicat en castellà a petició d'un grup d'assistents que no devien de conèixer l'ASCUMA, organitzadora de l'acte, ni per tant el seu treball pel patrimoni immaterial de la llengua i cultura autòctones.

En acabar el dinar a la finca, van començar les activitats erudites amb la inauguració de la jornada per l'alcaldessa, Gloria Serrat, i del president d'ASCUMA, Joaquim Montclús, tots dos en la seua llengua materna comuna. Va ser a l'ajuntament, edifici del segle XVII que albergava l'antiua confraria de sant Cosme i sant Damià, i que representa l'evidència de la independència que se celebrava. D'allí va eixir una visita pels carrers del poble, guiada per Víctor Vidal. Portellà, sempre eficaç, va posar en context la formació del poble, ubicat entre el mas de dalt i el de baix, en un moment de bonança econòmica al XVIII gràcies a la producció d'oli, cotó i safrà, que va suposar l'ampliació de l'església i altres obres.

Activitat musical per als menuts.
M. VILLORO

A continuació, més erudició al "Salón", que mai havia estat tan ple: l'edat mitjana era elevada i l'atenció impecable, quasi religiosa. A la primera conferència, l'historiador Montclús va realitzar una enumeració de dates i esdeveniments per intentar situar la història de la Portellada dins de la general. Després de recordar els primers pobladors, los ilercavons, va mencionar de l'edat mitjana la rivalitat dels bisbats de Tortosa i Saragossa i l'acció de l'Ordre de Calatrava, senyora de la zona; va continuar amb les Guerres dels Segadors (s. XVI) i de Successió (s. XVII) i els incendis patits en diversos pobles; i va acabar amb les Guerres carlistes (s. XIX), ja que el general Cabrera solia aturar-se a la Portellada, on va datar una carta al seu oponent isabelí Nogueras. Un fil conductor extens, que demana una bona base cronològica en l'auditori i el complement explicatiu del com i el perquè de tot plegat.

La segona conferència, del jove historiador local Marcos Micolau Bosque, va consistir en una documentada reconstrucció a partir de materials d'arxiu del procés de separació, que va durar tres anys; l'anàlisi va destacar les raons dels portellans per demanar la independència i l'habilitat dels advocats per justificar la seua autonomia a partir de l'adscripció eclesiàstica, així com los entrebancs plantejats per la Freixneda. Cal felicitar el seu rigor, l'exposició ordenada i clara i la passió alhora. En futures ocasions estaria bé poder escoltar explicacions d'este estil en lo català autòcton, ja que el conferenciant té la preparació lingüística suficient i segurament també aprecia la riquesa lingüística portellana. A les converses en acabar, entre pastes i licors, es va poder comprovar que està ben viva.

La festa no es va aturar ací, però ja va ser tota del poble: "cena de morral", un concert rock i discomòbil. Ho organitzava l'Ajuntament i l'Asociación Cultural Portillo de la Amistad. Es nota la seua activitat, amb membres jóvens que lluïen les samarretes al·lusives, alguns fills de portellans nascuts fora que han decidit tornar a viure al poble. Estudien la història local, han editat un interessant i atractiu llibre de fotos antiues, organitzen festes i van fent activitats entre la dedicació i les subvencions. Segur que podrien afegir-se a la dignificació del patrimoni lingüístic que compartim.

L'IES Matarranya visita el Mas de Llaurador

// Arnau Timoneda

Explicacions de Carles Sancho a l'interior de l'església
ANA CASASÚS

Arribada al Mas de Llaurador
ANA CASASÚS

Entre les activitats extraescolars del Departament de Dibuix de l'IES Matarranya de Vall-de-roures tenen programada una sortida al Mas de Llaurador i a Solo Houses -cases d'autor- a Queretes per a tots els 85 alumnes de primer de l'ESO del centre. L'activitat l'organitza anualment el Departament de Patrimoni de la Comarca del Matarranya. Este curs la sortida va tindre lloc el passat 11 de desembre. L'alumnat es divideix en dos parts, uns van a visitar amb autobús Solo Houses, situades al terme de Queretes, i la resta al Mas de Llaurador. En acabat el recorregut a mig matí canvien de lloc. El Mas és un poble abandonat des del 1962, situat entre la Vall del Tormo i Valljunquera, on només queda en peu l'església de Sant Joan Degollat perquè les cases estan assolades i on mossen José Pellicer va crear una escola-residència el primer terç del segle passat molt valorada entre les viles del voltant. Aquí Carles Sancho va fer una breu història de la població, explicà la recent restauració de l'església i l'urbanisme de la vila i, per altra banda, Ana Casasús, tècnica de Patrimoni de la Comarca del Matarranya, mostrà als alumnes les principals característiques de les construccions tradicionals del nostre territori, les funcions per a què es creen, la seua distribució i els materials utilitzats que són els que tenien a l'abast, sense gaire elaboració. També el concepte de la construcció de la pedra seca tradicional.

DESCENTRALITZACIÓ DE L'IET

L'alcanyissà Santiago Martínez, vicerector

// C. S.

Inmaculada Plaza, directora de l'Instituto de Estudios Turolenses proposarà al consell rector de l'entitat provincial el nomenament de Santiago Martínez com a nou vicerector de l'IET. La iniciativa ve a conseqüència de voler comptar al cap de la institució, a part de la directora més vinculada al món científic, una persona de perfil complementari des de l'àrea de l'art, de les humanitats i de la gestió. La necessària descentralització de l'entitat i donar més protagonisme al Baix Aragó històric són altres dels objectius que s'ha marcat l'IET que enguany celebra el 75 aniversari. La directora gestionarà des de la capital i Santiago Martínez assumirà la representació de la institució per tota la província.

Actualment, el previsible vicerector, és coordinador del Centro Integral para el Desarrollo del Alabastro i professor associat del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Saragossa. Ha tingut relació amb el Matarranya perquè ha segut gerent del Consorci del Patrimoni Ibèric d'Aragó, on hi són inclosos els Centres d'Interpretació de Calaceit, la Vall del Tormo, Queretes i Massalió, i dirigí i coordinà la informatització i restauració de l'Arxiu Històric Municipal de Fondespatla que compta amb una documentació molt rellevant que s'inicia amb els pergamins medievals, la major part en català, que es comencen a escriure al segle XII i que podem descarregar-se a través d'internet.

El nomenament d'un vicerector baix-aragonès és molt important per al nostre territori per així poder atendre millor les nostres necessitats culturals i, a més, perquè l'Instituto de Estudios Turolenses és l'editora de la col·lecció en català de 'Lo Trinquet' que acaba de publicar 'D'arbres i progressies' poemari de Josep Miquel Gràcia i que té en preparació: 'Estampes de família 1789-1950' d'Artur Quintana i Sigrid Schmidt, 'Sadurija' de Ramon Mur -amb traducció al català de Juli Micolau i 'Ramla Matraniya. Una antologia de prosa en català (dels orígens a l'actualitat)' a cura d'Hèctor Moret i Maria Teresa Moret.

Gala 2023 de l'IEBC

//Rosa Arqué

Un any més, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, centre col·laborador de l'Instituto de Estudios Altoaragoneses, va convocar socis i simpatitzants a la seua gala anual, en què es van entregar el Premi Galan a la normalització lingüística i el Premi Franja: cultura i territori, a més de donar-se a conèixer el projecte mereixedor de la beca d'investigació que convoca l'entitat.

Els premiats amb els organitzadors
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

La gala va tindre lloc a Mequinensa, al Museu d'Història i hi va assistir molt públic vingut de les localitats del Baix Cinca, a més de representants polítics de Mequinensa i de la Comarca. Amb la col·laboració de tots es va aconseguir un acte entranyable on es va premiar una gent que treballa amb alegria en la defensa del nostre patrimoni. La reivindicació per la llengua i la cultura va estar present a totes les intervencions que es van sentir, amb força i determinació.

El Premi Galan a la normalització lingüística 2023 va recaure en la revista *L'Angorfa*, que publica l'associació mequinensana Coses del Poble. *L'Angorfa* s'edita anualment, majoritàriament en català, des de 2018 i en els 5 números publicats fins ara ha aplegat articles sobre història, cultura, personalitats, tradicions i l'entorn natural de Mequinensa elaborats per estudiosos de la població o que hi estan vinculats.

El Premi Franja: cultura i territori 2023, que atorga Iniciativa Cultural de la Franja, va reconèixer el late show d'Aragón Televisión *A escampar la boira*, conduït pel grausí Jorge Pueyo i copresentat pel tamarità Andrés Llena, que va acudir a recollir el premi. El programa va estar setmanalment en antena des de maig de 2022 fins a juny de 2023, contribuint, amb les entrevistes a diferents personalitats del món artístic de la societat aragonesa, a la normalització televisiva de l'aragonès i, per primer camí, a l'aparició regular de la llengua catalana en la televisió aragonesa.

La Beca d'Investigació la va guanyar Jaume Arbiol Agné, historiador de Mequinensa, amb una proposta per a aprofundir en la història del Baix Cinca al segle XIX.

Finalment, la nota musical de l'acte va anar a càrrec de Lorena Margalló, cantant fragatina guanyadora de la segona edició de Jotalent d'Aragón TV que va preparar una selecció musical en la nostra llengua que va emocionar el públic assistent.

SE VA SOLSINT

La terra // Patrici Barquín

La terra, allò que tant si vols com si no, té la capacitat d'enganxar-se, d'agarrar-se de les formes més subtils i més persistents que puguem imaginar. Tant és així que només de mirar-la és capaç de ficar-se als ulls. Una simple volada d'aire i ja la tens allí empegada. N'hi ha prou a fer una petita passejada pel damunt del terra nu i ja la tens enganxifada a la sola de les sabates, i si hi ha una mica de guarell, no passarà massa temps sense que aprofite per a relliscar suaument per dintre de les sabates i envolte els torterols, fent pell i terra una sola peça difícil de separar.

La terra, aquell concepte tangible que quan t'ha embrutat ja t'ha atrapat per sempre més. I si, a més a més, has provat a conrear-la o t'has criat conreant-la, per més que vullgues fugir-ne, t'acabarà tornant a atrapar perquè te quedarà enganxada al cor per sempre més. Tant és així, que inclús aquelles persones que han fugit del poble cap a la capital, aquelles que han rebutjat la terra per tot lo sacrifici que comporta, per tots los mals de caps que l'acompanyen... al final sempre els hi ha quedat un raconet de terra al cor que, d'alguna manera, els obliga a tornar. I això queda perfectament demostrat quan ve la collita de les eulives. Sí, parlo d'allò que encara conserva un punt d'atavisme similar a la crida de la selva que senten los animals salvatges. Parlo de persones que no volen saber res del poble ni de la terra, però que quan arriba el temps de les eulives tornen al poble a collir, a moldre, a parlar del que ha xorrat. Parlo d'un arbre màgic que ha sobreviscut als monocultius i al boom de la fruita dolça i les aplanades desmesurades que van acabar en les espones de pedra seca, però van respectar les euliveres. En definitiva, allò atàvic que ens lliga a la terra, al meu poble té forma d'eulivera. I sí, ja ho tinc acabat de solsir.

Tronc de Nadal a Fraga

//Rosa Arqué

Fent cagar el Tronc a la Fira de Nadal
MARINA BARRAFON

Coberta del calendari
MARINA BARRAFON

La Fira de Nadal de Fraga, organitzada per l'Associació d'amics i veïns, es va fer el dia 17 de desembre i es va centrar, sobretot, als carrers més antics de la capital del Baix Cinca. Enguany a la fira es podien trobar paradetes de productors artesans (fusta, pell, joies), antiguitats i artesania alimentària. La part social també hi estava representada perquè la fira repereseta un bon aparador per ensenyar el treball sacrificat que es fa durant tot l'any. I no menys importants van ser les activitats lúdiques i culturals que també es van programar matí i tarda. Los carrers de "Dins de Fraga" es van omplir de gent passejant i feien tot lo goig.

L'Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA va col·laborar en instal·lar un enorme tronc de Nadal a l'antic carrer de la Presó, a l'entrada del Palau Montcada. Més de 300 xiquets i xiquetes van poder cagar lo tronc i van marxar assabel contents amb una fruita i un dolç. Les famílies també podien comprar lo calendari que l'associació ha creat per l'any 2024, és il·lustrat i musical alhora i s'ha pogut fer gràcies a la col·laboració d'artistes locals i comarcals.

Al compàs de les estacions // Vicent Pallarés Pascual

La masoveria és una pràctica ancestral que encapsula el ritme inalterable de les estacions. És un relleu cronològic que es desplega amb precisió, com una dansa que respon a la llum del sol i als recursos que la terra ofereix. Un retrat del cicle de la vida, en el qual les estacions són protagonistes ineludibles.

El Matarranya resguarda en la seva essència formes de vida que remunten a altres temps dels ibers i conserven costums i pràctiques que han resistit el pas dels segles. És un tapís cultural que revela la dependència vital de la terra, una simbiosi entre l'home i el seu entorn. Les activitats varien al llarg del dia, condicionades pel moviment del sol que marca els ritmes de sembra, collita i descans. És un ballet meticulosament coreografiat pel pas de les estacions.

En aquest entorn, l'alimentació és un fruit del treball de la terra. L'abastiment prové dels recursos proporcionats pel medi ambient, tot establint un delicat equilibri entre preservar i utilitzar. És aquí on pren tot el sentit el concepte de sostenibilitat. Cada acció, cada cicle agrícola, és una aposta per mantenir aquesta harmonia entre l'home i la natura, entre el present i el futur.

En aquesta aventura, l'estabilitat personal i familiar es fonamenta en la satisfacció de contribuir a aquest teixit social que ha perdurat fins avui. La tasca del masover no només és cultivar la terra, sinó també preservar una forma de vida ancestral que connecta amb les arrels d'un passat profund. És un compromís amb la comunitat, amb l'herència rebuda i amb la responsabilitat de transmetre-la intacta als descendents.

Les estacions marquen un compàs inexorable, una partitura que es repeteix any rere any. A través dels testimonis i les vivències compartides en aquesta comarca, s'evidencia la magnificència del Cicle de la Vida, on cada estació és una pàgina nova que s'escriu en el llibre de la memòria col·lectiva. És una celebració de la natura, una oda a la persistència de les tradicions que encara floreixen en els racons més recòndits.

En resum, la masoveria i el canvi d'estacions són dos elements indissociables, dues cares d'una mateixa moneda que simbolitzen la connexió entre l'ésser humà i la terra. Aquesta relació íntima i simbiòtica és la columna vertebral d'una comunitat que, fins avui, manté viva la flama de la seva herència cultural, una autèntica joia que cal preservar per a les futures generacions.

Una radiografia social de la Llitera

// Pep Espluga

El Centre d'Estudis Lliterans (CELLIT) ha celebrat el seu 15è aniversari amb un cicle de Conferències organitzat per diversos pobles de la comarca. Durant els mesos d'octubre i novembre es van fer quatre conferències en quatre localitats diferents, dues de les quals van tractar sobre les visions que tenen de la comarca les gents que hi han vingut de fora i les que han hagut de marxar-ne, mentre que les altres dues es van centrar en les dinàmiques juvenils comarcals i els factors que faciliten o obstaculitzen que el jovent hi puga residir i viure. Una ocasió immillorable per a fer una reflexió pública i compartida sobre l'evolució de la Llitera i les seues opcions de futur.

1. Xerrada a Tamarit de Llitera

La primera conferència es va fer a Tamarit el 27 d'octubre i va portar per títol "Las distintas Literas. Luces, sombras y perspectivas de futuro: Visions incompletes d'un foraster adoptat", a càrrec de José Luis Pérez Albiac. En aquest cas, la mirada era la d'algú que va vindre a exercir professionalment com a metge (dotor) d'Açanui, Alins, Peralta de la Sal i Calassanç. Va explicar que el caràcter de la gent de la Llitera el va sorprendre des que va arribar, i ho atribueix a que és una comarca fundada per ramaders. Durant segles, l'economia lliterana estava basada en les pastures d'hivern per als grans ramats pirinencs i era, per tant, una comarca de pastors, una gent peculiar amb tendència a la solitud i la marginalitat. Una comarca que sempre va estar molt vinculada al Pirineu i a França, motiu pel qual ell hi detecta un fort substrat de cultura occitana (cognoms, formes verbals, etc.).

Quan Pérez Albiac va arribar a la Llitera, durant els anys 80, li va parèixer que hi havia una agricultura molt moderna, gairebé com si fossen gent de Barcelona, però barrejada amb uns costums pirinencs molt marcats (lo mondongo, les fogueres d'hivern, etc.). Durant estos raders 30 anys José Luis Pérez Albiac ha sigut testimoni de la desaparició de l'economia de la fruita i l'expansió de les granges de tossinos, de la fugida dels joves i l'arribada de migrants, de l'arribada dels que fugien de l'extraradi de Barcelona, de la millora de les comunicacions que permeten viure ací i treballar allà, que han dibuixat un paisatge molt diferent del que ell va conèixer. Des del seu punt de vista, el futur de la Llitera passaria per una major integració en l'eix socioeconòmic que la vincula amb Lleida i amb la conurbació Binèfar-Monsó-Barbastre, una àrea territorial a cavall entre Aragó i Catalunya que té un innegable dinamisme.

2. Xerrada al Torricó

La segona xerrada es va fer al Torricó el 3 de novembre a càrrec de Pep Espluga. Amb el títol de 'Les Lliteres que vindran', la sessió es va centrar en l'evolució demogràfica i econòmica de la Llitera per tal de plantejar-ne les seues limitacions i els reptes de futur.

La comarca de la Llitera presenta la curiositat que hi viu pràcticament el mateix nombre de persones que fa un segle (17.917 el 1900, 18.790

U12

Relats dels tres rius // Esteve Betrià

Amb pare de Mequinensa i mare de Ginestar —dues viles ebrenques— Jaume Arbiol, nascut el 1979 a la ciutat d'Elx, resideix de 1980 ençà a la vilanova de Mequinensa. Llicenciat en història per la Universitat de Lleida, ha donat a conèixer diversos treballs relacionats amb la història mequinensana del segle XIX publicats a l'anuari local *L'Angorfa* i és autor del volum historiogràfic *Mequinensa 1808-1898: 90 anys del segle dinou (2021)* amb el qual obtingué el III premi d'Investigació Jesús Moncada el 2020; i encara el passat desembre ha estat guardonat amb la beca de l'IEBC.

L'any passat es va donar a conèixer com a escriptor de ficció amb la publicació del volum *Relats dels tres rius*, obra narrativa amb 19 històries que ixen de la realitat i de la llegenda del territori. Encara que focalitzades principalment en la nova vila de Mequinensa, també persones i poblacions de la resta del Baix Cinca tenen el seu protagonisme i conformen, en conjunt, el nervi principal de les narracions.

Relats dels tres rius naix d'un fet que aquest escriptor va viure quan era un adolescent mequinensà: va adonar-se que en un mateix dia, una persona podia fàcilment observar les aigües de tres rius: al maití podia caminar pel pont de Fraga veent les aigües vives del Cinca, a la tarde passejar per la vora del Segre a prop de l'actual Mequinensa, i, si es donava el cas, emprar la bicicleta per traslladar-se al Poble vell i contemplar l'Ebre calm i quiet; és a dir, visitar en una mateixa jornada, en unes poques hores, els tres rius que conformen la coa de l'embassament de Riba-roja.

Amb aquesta obra, Jaume Arbiol s'afegeix a la nòmina de narradors mequinensans en català que s'han donat a conèixer en el darrer lustre: Pilar Arbiol Sagarra, Sílvia Ferragut Borbon i, d'alguna manera, Pepita Gonzàlez Santolària.

el 2022), una dada que mos situaria fora del fenomen de l'Espanya buidada, ja que la Llitera ha aconseguit mantenir-se. El que és diferent és l'estructura de la població actual, amb més homes que dones (53% a 47%) i amb un volum de població immigrant més elevada que la mitjana aragonesa i espanyola (17% contra 12%). Una població migrant vinguda principalment dels països de l'Est (amb Romania al capdavant), de l'Àfrica occidental (Mali, Senegal i Gàmbia) i del Magrib (Marroc), i que constitueix un terç de la població activa actual a la comarca. Si ara marxessen, l'economia comarcal s'enfonsaria.

Hores d'ara, el 27% de la població activa de la Llitera treballa a la indústria agroalimentària, especialitzada en el sector càrnic, una proporció que ja és superior a l'ocupada en l'agricultura i la ramaderia (18%). Lamentablement, el tipus de llocs de treball que pot oferir el sector agroalimentari predominant sol ser de baixa qualificació i baixa remuneració, cosa que ajudaria a explicar per què es perd joves amb estudis i s'importa una mà d'obra molt sacrificada.

L'actual context de múltiples crisis globals interrelacionades (energètica, climàtica, financera, bèl·liques) posen en qüestió la viabilitat a llarg termini del model socioeconòmic arrelat a la Llitera. Això porta a pensar en quines són les possibilitats endògenes del territori lliterà. Amb quin patrimoni compta la Llitera per a fer front als reptes de futur? El debat amb el públic va ser animat i es va allargar fins a tractar un munt de temes relacionats amb les potencialitats de la comarca, ara encara poc valorades i amagades.

3. Xerrada a Vencilló

La tercera xerrada es va fer a Vencilló per les periodistes Nerea Riverola i Elsa Ascaso, amb el títol "Qué es ser de pueblo y quién lo elige". Les ponents són les creadores del podcast "A cara pueblo", en el que reflexionen sobre les seues vicissituds com a joves nascudes i crescudes en el món rural, del que en van fer 12 capítols amb molt bona repercussió mediàtica.

'La Llitera' (Inktober)
PEP ESPLUGA

Són conscients que el podcast no és apte per a totes les sensibilitats, però no volen renunciar a expressar la seua visió crítica de com va ser la seua adolescència i joventut al poble, les pressions que van haver de suportar i les mancances que hi van trobar. Per això, el Local Social de Vencilló es va omplir de gent per escoltar el diàleg entre les dues periodistes; les quals, malgrat les esmolades crítiques a les circumstàncies de la seua vida adolescent a la Llitera, van assegurar haver-se reconciliat amb el poble. Segons elles, quan van haver de marxar a estudiar i viure a fora del poble, ho van fer molt cremades, en especial per les pressions masclistes a les que es van veure exposades durant la seua etapa a l'institut de secundària.

Tot i que els factors que van provocar-les aquelles sensacions encara continuen presents, consideren que gràcies als aprenentatges adquirits a través de les seues trajectòries vitals en diferents ciutats i països, han sabut donar prioritat a les coses més positives del món rural. Si amb les seues dissertacions virtuals, Nerea i Elsa ja van provocar força reaccions al ciberespai, en la seua presentació pública presencial el debat generat amb les persones assistents va ser d'alta intensitat. No és habitual parlar en públic de la vida al poble amb tanta sinceritat crítica, cosa que és molt d'agrair.

4. Xerrada a Binèfar

La quarta conferència es va fer a Binèfar el 24 de novembre per part de la sociòloga Carmen Capdevila, i va portar per títol "Una mirada social a la juventud de la Litera", basada en un treball d'investigació que va fer amb una beca del CELLIT. D'acord amb els seus resultats, els joves de la Llitera tendeixen a percebre la vida al poble en termes positius per la qualitat de vida que els aporta, tot i que depèn de cada etapa vital. No obstant això, els i les joves troben a faltar una oferta cultural més connectada amb els seus interessos, així com la manca de botigues i de llocs d'oci.

D'acord amb la ponent, a les entrevistes s'identifiquen tres factors que influeixen en la decisió dels joves d'abandonar o quedar-se al poble: les expectatives i interessos personals, la possibilitat de treballar a la zona i el tipus de relacions socials.

El jovent percep la Llitera com un lloc amb oportunitats laborals, sobretot en l'agroindústria local, si bé en el cas de les noies la visió és més negativa. Es detecten dos perfils de joves, els que es queden a treballar al poble i els que marxen a estudiar i no volen tornar, o només hi tornen en dates concretes.

Les relacions socials són l'altre factor clau, amb la peculiaritat que als pobles hi ha un control social més gran que condiciona els comportaments per por al què diran. Les colles i penyes són institucions rellevants que condicionen les relacions socials durant anys, que s'activen durant les dates marcades del calendari (festes majors, castanyada, pasqua, etc.), cosa que permet mantenir les relacions també a la gent que ha marxat a viure a fora.

Carmen Capdevila va cloure la conferència amb una sèrie de preguntes dirigides a l'auditori, sobre els reptes que s'endevinen en el futur per a la joventut rural: quin serà el seu paper en un escenari marcat per canvis tecnològics, climàtics, polítics, etc. I, sobretot, quines són les dinàmiques de la puixant joventut migrant que ja forma part de la Llitera, de la que gairebé encara no en sabem res?

JOSÉ ALBIAC, ALCALDE DE NONASP (1979-1991)

«La Declaració de Mequinensa va ser una oportunitat històrica»

// Estela Rius

José Albiac Altés (Nonasp, 1952). L'any 1979 va encapçalar la candidatura del PSOE a les primeres eleccions municipals de l'actual democràcia. En tan sols 26 anys —al desembre en faria 27— es va convertir en alcalde de Nonasp. Eren temps de canvi, i les ganes i la il·lusió de treballar per un poble que mirés endavant, va fer que estigués al capdavant de l'ajuntament fins al 1991. Durant estes tres legislatures, va combinar lo treball de pagès amb l'alcaldia, en un temps en què, com recorda, no es cobrava ni una pesseta per estar al servei del poble. José va ser un dels disset alcaldes que va firmar la Declaració de Mequinensa l'any 1984.

José Albiac al Castell, que des del 1988 és l'Ajuntament de Nonasp
ESTELA RIUS

Quina ere la situació del català de la Franja respecte a l'exterior quan vas entrar d'alcalde?
Dolenta, perquè no teníem cap reconeixement. Al principi que anàvem a les reunions, primer de la UAGA i després d'alcaldes, a Saragossa, a Madrid... pos moltes voltes, quan parlàvem entre naltres, mos dient allò de "esta manera que habláis mal vosotros", i jo los dia "¿cómo que hablamos mal?" O sinó mos dien "polacos" o "hablar en español", en malícia, perquè els sabie mal que no mos entenien, però també jo crec que ere ignorància.

Què reivindicàveu?
Lo reconeixement a nivell institucional del català que es parle a Aragó ere una reivindicació que teníem los alcaldes progressistes dels pobles de la Franja, perquè la nostra llengua sempre havie estat marginada tant a dins com a fora d'Aragó i és una cosa que forme part del nostre patrimoni; és com mos van ensenyar a parlar los nostres pares, iaios... això ho teníem molt clar.

L'any 1983 lo PSOE guanye les eleccions a les Corts d'Aragó. Què comence a canviar a partir d'aquí en matèria lingüística?
Vam tindre la sort que entrés Santiago Marraco, que pa mi ha sigut lo millor president que ham tingut a la DGA. Tant ell com la majoria dels consellers d'aquell moment eren gent de la universitat que tenien lo cap molt clar i a més venien del sector del PSA, que lo tema de la llengua lo tenien bastant sensibilitzat...

I a més Pepe Bada, de Favara, entre de conseller de Cultura...
Exacte. Bada ere una persona del territori que coneixie la situació, l'entenie i compartie la reivindicació que teníem. Això va ser decisiu.

Tot va ser tan fàcil com pareix dins el Partit Socialista?
A ver, no va haver cap cosa... l'únic que recordo és que quan va entrar Pilar de la Vega de Directora Provincial d'Educació, va vindre al visitar-mos per coses d'estudi i li vam comentar lo tema del català. Sí que pareixie que tenie una mica de reticència perquè va voler dir que no fos que ara demanéssim lo reconeixement del català i després volguéssem passar-mos a Catalunya. Naltres li vam dixar clar que mos sentíem aragonesos però que reivindicàvem lo català, que ere lo que se parlave aquí i ere la llengua que mos havien ensenyat a casa.

«Bada ere una persona del territori que coneixie la situació, l'entenie i compartie la reivindicació que teníem.»

Arribe l'1 de febrer de 1984 i us reuniu al Castell de Miquerensa...
Sí, mos vam reunir al saló noble del Castell de Miquerensa i allí es va fer l'acte. Va intervenir Pepe Bada i los alcaldes, no m'acordo si tots o no, però en català com ere lògic... Lo manifest de la Declaració de Mequinensa se va redactar bilingüe, català i castellà, i es va aprovar per unanimitat.

Per unanimitat socialista, entenc?
Sí, no en volien saber res los d'Alianza Popular ni los del PAR, de cap poble. Dient que

lo que parlàvem no ere català... A Miquerensa hi vam anar tots los alcaldes de la Franja menos lo de Maella, lo de Calaceit i algun altre.

Que es reconeixie a la Declaració de Mequinensa?
Se reconeixien les diferents llengües que es parlen a Aragó, entre elles lo català. Se rebutjave la denominació de "chapurreao", se proposave treballar per la normalització lingüística ficant èmfasi en les particularitats lingüístiques de cada poble, l'ensenyament del català als estudis de la Franja... i altres punts que es poden trobar a la declaració. Són coses que poden parèixer bàsiques, no? Però és que eren drets fonamentals que com a catalanoparlants d'Aragó no teníem... en aquell moment, la Declaració de Mequinensa va ser una oportunitat històrica de reconeixement de la llengua catalana que es parle a Aragó com a aragonesa i dels drets dels seus parlants.

Quines conseqüències va tindre?
Se va reconèixer lo català i l'aragonès com a llengües pròpies d'Aragó a l'Estatut d'Autonomia i a efectes pràctics, se va començar a impartir l'assignatura el català als estudis de la Franja.

Com se va recibir l'assignatura de català a Nonasp?
Les famílies en la ment oberta la van recibir bé... teníem una mestressa de Miquerensa, que es die Lina Navarro. Però los d'AP, que estaven en contra, van fer una enquesta als xiquets d'estudi que feen l'EGB. Ja has vist les preguntes que els van fer... Después naltres vam anar casa per casa i vam fer una altra enquesta als pares i mares. Los resultats parlaven per ells mateixos perquè a la majoria los pareixie bé que a estudi los seus fills fessen l'assignatura de català. Les dos enquestes les vam publicar en total transparència a la revista *Lo Portal*.

Al setembre de 1984, vas enviar una carta a totes les mares i pares, però dirigint-te especialment a tots aquells que no volien que els seus fills fessen català...
Sí, en lo tema del català va haver molta malversació de notícies pel poble... i vaig fer esta carta pa aclarir lo tema. L'assignatura de català ere optativa i en lo seu ensenyament a estudi no se vulnerave la llibertat de ningú, al contrari. Eren los qui estaven en contra que, tragiversant la informació, intentaven que los que la volien cursar no ho fessen. Ere tan fàcil com que si volies portar al teu fill a classe de català lo portaves i sinó, pos no.

«eren drets fonamentals que com a catalanoparlants d'Arago no teníem»

L'oposició aquells anys...
A l'oposició lo que li passave ere que com que estàvem los socialistes a l'ajuntament, van fotre *follons* forts en tot lo que van poder. L'únic que volien ere traure rèdit electoral, si de cada polèmica traien un o dos vots, pos mira... i anaven a rebentar. En lo tema del català, a *Lo Portal* se van publicar un parell de cartes de persones del poble dient que lo que parlàvem no ere català... molt bé, estaven en la seua llibertat de fer-ho. Jo en aquells moments estava molt tensionat perquè ere quan estudiava, tenia molt lèxic i els feia unes contestacions per escrit ben argumentades. I això los cabrejave...

I a nivell d'ajuntament, en què se va traduir la Declaració de Mequinensa?
A Nonasp tot això va coincidir en l'inici de la revista *Lo Portal*. Aquí se va començar a recuperar la tradició oral del poble en endevinalles i coses així. També s'escrivie en català alguna col·laboració externa... Per una altra part, los pregons se feen en castellà i en català, i a partir del 1985 lo programa de festes se va començar a fer bilingüe... quan va entrar lo PP se va acabar tot.

«estam a un territori de frontera i això és la riquesa del nostre parlar»

No devie de ser fàcil escriure en català sense haver tingut mai formació en esta llengua...
No ho ere... ara tot és relativament fàcil, però quan vam començar *Lo Portal* les dificultats per escriure en català se multiplicaven perquè ningú en sabíem, però a base de diccionari castellà-català, sobretot pa les formes verbals, l'accentuació... i en l'ajuda d'alguna persona que venie pel poble que tenie alguna noció, tiràvem endavant. No hi havie més, veníem d'un temps de sequera total.

Han passat 40 anys de la Declaració de Mequinensa, quin balanç fas?
A partir d'aquí les coses en relació a la nostra llengua han anat a millor. Se continue ensenyant català als estudis de la Franja i me conste que lo número d'alumnes ha anat augmentant al llarg d'estos anys. Sí que va haver un impàs l'any 2013 en lo del LAPAO, que va ser vergonyós, van fer la *rissa*... No es pot negar una evidència i jo crec que no hi ha cap lingüista sèrio que s'atrevisco a dir que lo que parlam no és català.

Però, en canvi, hi ha gent que diu que parlam "chapurreao"...
Hi ha gent que busque eufemismes pa justificar lo que parlen per l'anticatalanisme tan arraïlat que tenen... dir que parles *chapurreao* és una cosa despectiva, estàs fent a *menos* la teua llengua. És que tu vas a Girona i t'entens perfectament... *claro* que hi ha determinats localismes que a lo millor... però no cal anar tan lluny, a Fraga, a la bresquilla que diem a Nonasp, li diuen un mullanero, i a Miquerensa un aubergi... que me penso que és una derivació perquè a la part de dalt d'Aragó a les bresquilles los diuen alberges. Però és que això és normal, vulgues que no estam a un territori de frontera i això és la riquesa del nostre parlar.

Li veus futur a la transmissió oral del català a la Franja?
Les famílies d'aquí, en general, sí que els parlen en català als fills. Ara bé, cada volta va a *menos* perquè també avui en dia hi ha molta immigració, a estudi no fan català, i veus a xiquets d'aquí i d'allà jugant i parlant-se en castellà... Jo lo que vec és que pel WhatsApp no escriu ningú en castellà. Molts ho fan en un català macarrònic, sí, però l'escriuen. I si l'escriuen és perquè el pensen i el parlen.

Joaquín Maurín, gran idealista

// Glòria Francino Pinasa

Aquesta darrera tardaor la Fundació Andreu Nin, amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Altoaragonesos, la Diputació d'Osca, el Govern d'Aragó i l'Ajuntament de Bonansa, amb motiu del cinquantenari de la mort de Joaquim Maurín han homenatjat a l'universal bonansí.

El 29 de setembre van començar les jornades a l'edifici Pignatelli a Saragossa. La sociòloga i politòloga Cristina Monge i Enrique del Olmo, president de la Fundació Nin, van presentar les ponències amb una introducció a Joaquim Maurin, nascut a Bonansa el 12 de gener de l'any 1896 i mort a Nova York el 3 de novembre de 1973, secretari de la CNT, fundador del POUM, juntament amb Andreu Nin, secretari del Bloc Obrer i Camperol, diputat a les Corts, seguidor de Marx i Engels, de Lenin, contrari a Stalin, escriptor... Exercí de mestre al Liceu Frederic Godàs de Lleida i va marxar cap a Barcelona. Marcelino Iglesias, expresident del Govern d'Aragó, va recordar que Maurín era un desconegut a Aragó, perquè la seua ideologia i militància a favor de les masses obreres el van portar a Catalunya. Alberto Sabio, historiador de la Universitat de Saragossa, el va situar a Nova York on va arribar en barco i sense re, va fundar una agència de premsa i escrivia a la revista literària *Cuadernos*, on hi van participar molts dels escriptors hispanoamericans i exiliats espanyols com Ramón J. Sender, María Zambrano, Jorge Luis Borges, Pablo Neruda, etc. Anabel Bonsón, historiadora grausina i autora del llibre *Joaquín Maurín (1896-1973)* va presentar de forma objectiva i amb anècdotes el recorregut vital de Maurín. Alfonso Clavería, exdiputat de les Corts d'Aragó i autor del llibre *Maurín, de Huesca a Nueva York: la revolución interrumpida* va incidir en la idea de la unificació de la classe treballadora que defensava Maurín.

El dia 30 van passejar per la ruta d'Orwell a la Serra d'Alcubierre i al poble de Robres van visitar l'exposició sobre la Guerra Civil; a la tarda a l'IEA van intervenir Andy Durban, historiador britànic i autor de *Joaquín Maurín y la revolución española*, que va presentar la ideologia progressista de Maurín, basada en la revolució de les masses obreres, que mai va poder veure feta realitat, perquè va ser empresonat deu anys, des del 1936 fins al 1946. El periodista Víctor Prado va explicar "Paisaje de guerra con figuras poumistas", entre els quals el jove Miquel Pedrola, assassinat al Front d'Aragó, el mestre i poeta Ramon Fernández Jurado, que es va salvar, i altres intel·lectuals anglesos lluitadors. Ramón Górriz, sindicalista del CCOO, va argumentar idees maurinianes ben actuals. Per finalitzar es va projectar el documental de Vicky Calavia sobre gent exiliada durant la guerra del 1936 i es va escoltar la música de Júlia Cruz Sesé.

Davant casa Navarri de Bonansa, on va néixer Joaquim Maurín
JEP MONER

El dia 1 d'octubre a Bonansa, davant la casa natal de Joaquim Maurín, ca de Navarri, van ser presentats per l'alcalde, Marcel Iglesias. Pelai Pagès, historiador de la Universitat de Barcelona, gran coneixedor del mestre Maurín, amic i coetani d'Andreu Nin, amb qui va viatjar a Moscou i pensaven transformar la societat del seu entorn. Vides truncades de diferent manera però amb un compromís comú amb la classe obrera i les llibertats individuals. Anabel Bonsón va fer referència a la seua biografia i a la novel·la *Algol* escrita per Maurín des de l'enyorança de l'exili recordant Miralba, trassumpte de Bonansa. El peridosita Jep de Moner, familiar de Maurín per línia materna, era tio de la seua mare Antonieta, va recordar la importància que tenia la correspondència de tio Joaquín des de Nova York i els preguntava per tots els familiars, coneguts, per la situació econòmica. Eren altres temps: no hi havia carreteres ni diners... L'acte es va concloure amb música de Joaquín Pardinilla i Juan Luis Royo i l'ofrena floral al cementeri de Bonansa, on descansa Maurín, i va dir unes emotives paraules Albert de Moner, hereu de casa Navarri.

El 5 de novembre a l'Ateneu la Baula de Lleida, el Centre d'Estudis Ribagorçans amb Memòria2N i Endavant Ponent van retre un record a Maurín. Van intervenir Maria Huguet, historiadora, Jep de Moner, president del Cerib i Albert Portillo, historiador i coordinador del llibre dedicat a Maurín *Les forces motriuas de la revolució*.

El 13 de novembre, a l'Ateneo de Madrid, en honor seu van parlar el president de l'Ateneu madrileny, Luis Arroyo, i Enrique del Olmo, Fundació Nin, Fernando Martínez, secretari de Memoria Democrática, Marcel Iglesias, alcalde de Bonansa, Anabel Bonsón, historiadora, Agustín Santos, diputat i membre de la Fundació Nin, Vicky Calavia, directora del documental *Las cerezas del exilio. Historias de talento desterrado*.

Joaquim Maurín, la seua esposa Jeanne, el seu fill Màrio i familiars van estar molt agraïts al seu cosí Monsenyor Ramon Iglesias Navarri de Durro, qui va intercedir per la seua vida quan estava empresonat.

Gaiteros de Aragón i el seu compromís amb los idiomes autòctons

// Sergi Massip

La creació en 1989 de l'Asociación Gaiteros de Aragón (AGA) va suposar una gran fita per a la difusió del patrimoni etnomusical i cultural del nostre país, en un moment en què la gaita (dolçaina) i el bot (sac de gemecs), les danses parlades i balls cerimonials, los nanos i gegants, la indumentària tradicional... experimentava un notable reviscolament com a elements identitaris, en sintonia amb la reivindicació de les llengües minoritàries d'Aragó.

Coberta i una pàgina de la darrera revista
ARXIU

El 1991, l'AGA va traure a la llum lo primer número de *Gaiters d'Aragón. Gaiteros de Aragón. Gaiters d'Aragó*, revista amb un títol en aragonés/benasqués, castellà i català. Sense dubte, la manca històrica d'una institució autonòmica que servís de referència als interessats en l'estudi i difusió d'este llegat, tot superant lo tòpic de la jota en què havia quedat reduït, va ser suplida per l'AGA i la seua revista *GdA*, que esdevingueren molt prompte un referent en la seua recerca i promoció.

Al llarg dels trenta-vuit números publicats, hi han col·laborat més de dos-cents investigadors en la cultura i música tradicionals d'Aragó, músics i etnògrafs aragonesos, però també catalans i valencians, entre els quals n'hi ha de ben coneguts a la Franja com lo maellà Daniel Bondia —mort fa uns dies—, lo massalionenc Pasqual Vidal Fígols (†) —que va rebre el Premi AGA 1999—, lo tamarità José Antonio Adell, los mont-rogins de La Galdrufa, lo codonyerà d'adopció Artur Quintana, lo saragossà Ángel Vergara, lo reusenc Salvador Palomar, lo torredarquí (també empeltat) Carles Terès, la fragatina Carme Messeguer...

Articles de recerca, partitures, entrevistes, notícies, ressenyes de publicacions... majoritàriament en castellà, però també en aragonés, català i benasqués (parla ribagorçana que mereix un tractament molt especial dins de l'aragonés) s'han succeït a *GdA* fins 2023. En concret, los primers textos en català los llegim al núm. 4 (primavera-estiu 1994) i corresponen a tres ressenyes de discos, entre ells lo titulat *Avui és un dia com un altre* (1989) del cantautor saidinenc Anton Abad. A partir d'aquí, lo compromís d'AGA amb lo català i el patrimoni cultural i musical de la franja oriental aragonesa ha estat ben notable. La publicació d'editorials com "Aragón plural" (núm. 9, 1996), "Lo Matarranya i la cultura popular aragonesa" (36, 2022) o els dels dos darrers números (37 i 38, 2023) en los quatre idiomes aragonesos, la carta d'opinió "Aragonés, castellano, catalán" de Félix A. Rivas —futur membre del consell de redacció— sobre una xiulada a la intervenció en català en l'Homenaje a los Antiguos Danzantes de las Tenerías a Saragossa (8, 1995) i la publicació en la nostra llengua de diferents notícies breus, ressenyes i, en especial, d'articles firmats per Salvador Palomar (núm. 5), Pasqual Vidal Fígols (7, 8, 9, 12, 18, 25), Lluís-X. Flores (12), Artur Quintana (17), Francesc Sans (21), Joan Pellisa (26) i Jesús Díez i María Gallego (38), així com les entrevistes de Félix A. Rivas a Artur Quintana (10) i de Lluís-X. Flores a la fragatina Mary Zapater (36) en són un exemple.

Cal dir que, darrerament, lo coordinador de *GdA* és l'etnògraf i lingüista Lluís-Xavier Flores Abat (professor de català a l'EOI d'Alcanyís), la qual cosa ha significat un nou impuls a la diversitat lingüística de la revista i alhora una mirada a la inclusivitat, amb la presència de dones en qualitat d'articulistes o d'autores ressenyades i entrevistades. Podeu consultar tots los números de la revista al web d'AGA.

Sigrid Schmidt rep el Premi Franja 2022 a Calaceit

// Redacció

El passat 4 de gener tingué lloc al Saló de Plens de l'Ajuntament de Calaceit l'acte de lliurament del Premi 'Franja: llengua, cultura i territori 2022' a Sigrid Schmidt Von der Twer, en el marc de les Jornades Culturals del Matarranya organitzades per ASCUMA.

El lliurament d'aquest merescut guardó a na Sigrid Schmidt s'ha vist ajornat en diverses ocasions pels avatars previs de la pandèmia i per raons personals de l'homenatjada.

Després de la salutació de benvinguda per part d'un representant municipal de la vila, prengué la paraula la vicepresidenta d'ASCUMA, Loli Gimeno, que presentà els continguts i els diferents participants a les Jornades.

A continuació intervingué el president d'ASCUMA, Joaquim Montclús, amb la conferència "Dos aspectes desconeguts de la història de Calaceit: Casa l'Advocat i les Escoles."

Acte seguit, es va procedir al lliurament del premi "Franja 2022" consistent en una escultura de l'artista feixnedà José Manuel Aragonès, a la fotògrafa, professora, lingüista i animadora cultural Sigrid Schmidt Von der Twer, per una llarga i densa trajectòria humana i cultural a l'entorn de la Franja d'Aragó que va ser glosada amb mestria per l'erudit Carles Sancho Meix.

Finalment, la jornada va concloure amb un mini recital del polifacètic cantautor saragossà Daniel Clemente, ('Franco Deterioro') que interpretà diferents peces dels seus dos últims discs, enregistrats en català: "De gairell" i "El pidolaire", acompanyat a la bandúrria per Màrio Sasot.

Sigrid Schmidt von der Twer va nàixer a Wuppertal, ciutat alemanya de l'estat federal de Rin del Nord-Westfàlia, el 1940 en plena Segona Guerra Mundial. El 1959 estudià Dret i el 1967 Magisteri. Va treballar com a mestra a diverses viles de Brisgòvia i des del 1974 fins a la jubilació a Wiesenthal, a Baden del Nord. Va ser ací on, en haver d'ensenyar alumnes turcs, va començar a estudiar aquesta llengua per a poder comunicar-se en aquesta llengua amb els alumnes i els seus pares. A Berlín va conèixer n'Artur Quintana, estudiant barceloní amb qui es casà el 1961, i el 1966, el matrimoni i els seus dos fills, Guiomar i Marc, conegueren el Baix Aragó i el lloc de la Codonyera, on Quintana va decidir fer la seua tesi doctoral sobre el parlar d'aquesta vila. Ací van comprar una casa i, des de la seua jubilació, es van traslladar a viure- hi de forma continuada.

Sigrid Schmidt von der Twer a Barcelona, el 1995
ARXIU QUINTANA-SCHMIDT

En aquests moments, Schmidt i Quintana tenen en premsa un volum sobre la història de les seues respectives famílies: Estampes de família (dels 1789 ençà), que es publicarà en la col·lecció «Lo Trinquet», de l'Instituto de Estudios Turolenses aquest 2024. El matrimoni ha donat a l'Ajuntament d'Alcanyís la seua biblioteca particular i l'arxiu.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Escudella // Ramon Sistac

Forma catalana del llatí SCUTĔLLA 'tassa', diminutiu de SCŬTRA 'safata'. Com l'espanyol *escudilla* i l'aragonès *escodiella* és un cas típic de metonímia, tant freqüent amb els noms de plats: paella (d'arròs), olla (barrejada), cassola (de tros), caldereta (de peix), etc.; ja que, en origen, "escudella" designa el recipient però s'acaba aplicant a la sopa que s'hi posa. La "terra d'escudelles" es feia servir abans per fer neta la platerada, mentre que "escudellar" és escaldar les sopes (dites escaldades, minestrades o escudellades) i, per extensió, servir el menjar als plats. També, en sentit figurat, és fer córrer alguna informació que no s'hauria de saber (actitud pròpia de bocamolls). Com a curiositat, el catalanisme *escudella* s'usa en alguns parlars andalusos, on designa una mena de guisat fet de trumfes (*patatas en escudella*). Esment especial mereix l'*escudellòmetre*, fabulós invent de Santiago Rusiñol que havia d'acabar amb la fam al món, i que modernament s'aplica en l'argot excursionista al fogonet de cartutx on es bull (o si més no s'intenta) l'odiosa sopa de sobre.

Dis-ne escudella o sopa de Nadal; la de galets, diferent de la barrejada (amb arròs, fideus, llegums, botifarres...), que els muntanyesos en diuen també "vianda", totes dos producte de fer bullir l'olla durant hores. La vespra de Nadal en vaig fer quinze litres, amb les corresponents carns i verdures. No sé per quants anys més podré remenar una olla que pareix la marmita on va caure l'Obèlix, ni si podrem fer seure un cop més a casa nostra disset persones i donar-los pitança. Tot plegat, una contradicció més dels descreguts que tanmateix celebrem el Nadal com si ens hi anés la vida. En tot cas, sempre em restarà l'orgull de ser l'autèntic inventor de l'escudellòmetre, perquè el Rusiñol no devia saber ni fer un ou estrelat. Molt bon any nou a tothom!

La llengua aragonesa està de dol

// Artur Quintana

La nit del passat 21 de novembre va morir a Almeria n'Ánchel Conte Cazcarro després de llarga malaltia. El que en aquests moments era membre de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i director de l'Instituto de l'Aragonés havia nascut el 15 d'octubre del 1942 a Alcolea de Cinca. Per a la nostra llengua aragonesa, que, amb la catalana, ens és pròpia i històrica, implica una irreparable pèrdua.

Tot i que personalment ens havíem tractat poc, sí que ens escrivíem i érem al corrent de les nostres activitats. Fins al darrer moment he estat assidu lector del grup de Facebook Queremos más obras de Ánchel Conte.

Ja de molt jove, Conte es va comprometre en la recuperació de la llengua aragonesa.

Conscient de les grans diferències de classe a la nostra societat ingressà al Partit Comunista d'Espanya i en fou fundador a la Província de Terol. Sempre se n'ha mantingut fidel als ideals socials i solidaris.

Va estudiar Història a la Universitat de Saragossa i s'hi va doctorar a la Universitat Central de Barcelona. Dedicà especial atenció als aragonesos de llengua àrab i fe islàmica dels anys que van de la conquesta cristiana a l'expulsió, on es pot llegir en transparència la persecució a què estem sotmesos actualment els ciutadans de llengua aragonesa i catalana al propi país. Conte treballà uns primers anys fent de professor de secundària a l'Ainsa i hi fundà amb els alumnes el grup Biello Sobrarbe, per a l'estudi i la revitalització de la cultura sobrarbenca, molt especialment la dansa, i fent prendre consciència als alumnes de l'existència de la llengua aragonesa i la necessitat del seu ús. Això no degué ser plaent a les autoritats educatives de l'època que no li renovaren el contracte de treball i hagué de buscar feina com a docent a altres llocs com Saragossa i Osca, acabant exiliant-se a Catalunya on va seguir exercint de professor d'Història a Barcelona fins a la jubilació el 2013.

Ánchel Conte
ARXIU AAL

Conte, al 1972 amb 30 anys d'edat, en franquisme ja tardà —però franquisme— va publicar el seu poemari No deixez morir a mía voz, obra abundantment reeditada i traduïda, amb la qual, ben conscientment, va fundar la renovada literatura aragonesa després de segles d'haver estat limitada quasi només a composicions de poca volada i escrita sovint per a provocar la riallada. Han seguit quatre extensos poemaris més —O tiempo e os días (1995), E zaga o mar o desierto (2002), Luna que no ye luna (2014) i Digo sinse dicir (2017)— que ben prompte caldrà editar en una voluminosa Poesia Completa d'Ánchel Conte on s'hauran d'afegir els molts versos de l'esmentat grup de Facebook.

En la mort de n'Ánchel Conte la llengua aragonesa i la catalana estan de dol. La llengua castellana n'hauria d'estar també en aquest Aragó solidari que anhelem —i tanmateix...

NO SOM D'EIXE MÓN

Disparar al pianista // Francesc Ricart

Permeteu aquest títol tret del del film *Tirez sur le pianiste* de François Truffaut. I és que vull parlar del meu article *En som conscients de la història de la Franja*? i dels "efectes" sorprenents, o no, que va provocar a la xarxa, fins a cridar l'atenció de mitjans que van carregar irritats contra el President Torra per haver-lo promocionat.

No cal que el llegiu, o sí*. La idea era i és la de sempre, vull dir la meua: defensar la catalanitat de les nostres comarques. Aquest camí l'article responia a un encàrrec i, sense voler fer cap tractat d'història, tot i l'enunciat, vaig aprofitar per tornar a allò que penso i que pretenc modestament comunicar. Dic que la publicació ha tingut molta resposta, sobretot a Twitter (X): centenars de *likes* amb molts comentaris favorables, però també, ai las!, dotzenes de respostes de rebuig, amb insults i desqualificacions contra un servidor (*monsieur le pianiste*). És el que té exposar-se a la les xarxes, em direu amb raó. Un ja ho assumeix i, poc o molt, en tinc experiència, però reconec que aquest camí m'ha sorprès. Deixant de banda els insults, que ja els val, em va cridar molt que fins i tot hi hagués gestos com els d'alcaldes de la Diputació d'Osca per rebutjar l'independentisme "radical y okupa de Torra"...

O siga, que ja ho tenim: un servidor —que no en sap un borrall, de música— continuarà tocant les poques notes de solfa que conec i ho faré pels nostres, els qui necessiten una espenta i veure-hi una mica més; perquè el català ens continue identificant, per una bona escolaritat en català, per unes relacions econòmiques amb "l'altra banda" sense intoxicacions, etc. En fi, perquè el temps passa i la bretxa irracional entre les nostres comarques i les *catalanes* i les *valencianes* avui ja és tan gran que es pot arribar a trencar el lligam natural que ens fa de la mateixa família. I això no és bo ni per Nadal ni per tot l'any.

* https://x.com/QuimTorraiPla/status/1717489425620373703?s=20

La Nit de les revistes i el 40 aniversari de l'APPEC

// Laia Solé Navarro

Foto de Família de la Nit (dalt), i l'autora amb en Germà Capdevila (dreta)
L. S.

El 30 de novembre vaig tenir el plaer, de nou, d'assistir a La Nit de les revistes i Premsa en català. Aquest any ha sigut molt especial per l'Appec, ja que ha celebrat els seus 40 anys. Tots els presents a l'esdeveniment vam poder recollir els respectius guardons amb elegància, encant i eloqüència. Per exemple el premi a la millor publicació de premsa, amb només 5 anys l'antiguitat, *La Mira*, que va definir el periodisme en català com un acte de resistència. *El Diari de Terrassa* i *Gol Esports* van guanyar els premis de premsa diària i premsa no diària respectivament. I la revista *Mètode* el premi a millor publicació. També es van guardonar els reportatges «El cas de les Càrniques Ausa» de *Descobrir.cat* i «Quan érem negrers» de la revista *Sàpiens*. Enguany també s'ha premiat el podcast «Gent de merda» creat per un grup de quatre noies intrèpides. La seva presentació i el seu discurs feien venir ganes de connectar-s'hi i escoltar-ne els episodis. El premi Societat va ser entregat a la prou coneguda Plataforma per la llengua i el premi Cultura a Dagoll Dagom que ja ens van avisar que el 2024 esdevindrà un any carregat d'espectacle.

Assistir a La Nit és tot un honor que em permet conèixer i xerrar amb representants d'altres entitats. Fa dos d'anys vaig tenir la sort de parlar amb la lingüística Carme Junyent; no volia acabar aquest article sense fer-li una menció com a homenatge. Enguany he pogut felicitar Germà Capdevila. Poder anar a La Nit de les Revistes sempre em carrega de bona energia i any rere any tinc més clar que vull viure plenament en català.

ENTRE DOS AIGÜES

Xarxes socials i addicció // Marina d'Algars

Quan el Carles en va donar el senyal d'alerta com cada trimestre, vaig sentir: ostres, ja em toca; com passa el temps! I va fer presència el fantasma dels dubtes: buscar un tema, potser allò que escric no interessa ningú... Sé que aquest pànic no és exclusiu meu, la qual cosa em reconforta, em sento integrada en el grup de columnistes que s'enfronten al full en blanc. Penso i finalment decideixo escriure sobre un assumpte que em preocupa molt, moltíssim: Les xarxes socials i l'adolescència.

Expressament, no faré cap referència a dades estadístiques ni als estudis de psicòlegs, terapeutes, etc. És evident que des de la COVID es va disparar el temps de permanència a les xarxes. Però, el grau d'addicció ha anat creixent de manera preocupant. Un amic professor de Secundària em comentava que un estudiant de l'ESO prefereix una expulsió de l'IES a quedar-se sense el mòbil; que al seu institut no poden mostrar vídeos a classe que durin més de cinc minuts perquè els alumnes perden l'atenció, es posen nerviosos, comencen a embolicar per la seua addicció a veure imatges en moviment ràpides i curtes. Els joves admeten que passen més temps connectats que en converses reals, fins i tot quan són en grup al carrer, cadascú té actiu el seu mòbil. Una de les conseqüències més immediates d'aquesta pràctica és la pèrdua de motivació pels temes científics, educatius així com l'ús d'un llenguatge empobrit amb incorreccions lingüístiques, imitació de models de conducta dels personatges dels Reels, TikTok, Instagram...

Els creadors d'aquestes xarxes tenien com a objectiu crear addicció: com més temps s'està connectant millor per al seu negoci. Ho van fer amb un coneixement exhaustiu sobre com funciona el nostre cervell i quines són les emocions i condicions humanes fonamentals: la solitud, la necessitat de valoració, de presència, de sentir-se estimat... Em pregunto quant de temps podrien, *podríem*, estar desconnectats del mòbil, de les xarxes. Què estarien, *estaríem*, disposats a fer per tal de no perdre aquest hàbit additiu?

El meu amic professor també em va parlar de l'assetjament cibernètic, de la valoració personal en funció del nombre de links en una foto penjada, de la semblança o no amb els models de bellesa dels líders, de la manera de parlar, de vestir-se, de pensar condicionada per les xarxes. És molt difícil mantenir-se fora de la influència d'un poder manipulador tan maligne com d'altres que actuen de manera més explícita!

ecoembes
El poder de la col·laboració

residuonvas.cat

Generalitat de Catalunya

Per la sostenibilitat, sempre endavant

La necessitat d'uns criteris normatius per al català d'Aragó

// Lluís-Xavier Flores i Abat

La posada en marxa de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua l'1 d'octubre de 2021 era necessària per a la normativització dels idiomes minoritaris de l'Aragó, l'aragonés, el benasqués —legalment sota l'aixopluc de l'aragonés— i el català. L'AAL "està al servei de la societat aragonesa", la seua tasca és "protegir el llegat dels nostres avantpassats, amb la finalitat de preservar-lo i transmetre'l, sempre amb rigor científic" i té com a atribució "establir les normes de l'ús correcte de l'aragonés i del català".

I així és com el primer acord normatiu sobre el català de l'Aragó va arribar el 27 de febrer de 2023 en què l'AAL "considera *ús correcte* d'aquesta llengua la utilització del model normatiu composicional establert per l'Institut d'Estudis Catalans al *Diccionari de la llengua catalana*, la *Gramàtica de la llengua catalana* i l'*Ortografia catalana*. Tanmateix, […] també és aplicable el determinat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua al *Diccionari normatiu valencià* i la *Gramàtica normativa valenciana*."

Imatge de l'AAL
CARLES TERÈS

Precisament estes dos obres normatives de l'AVL han servit per a preservar i potenciar la varietat dels valencians d'acord amb la seua tradició lexicogràfica i literària i l'etimologia, i alhora convergir amb les solucions d'altres territoris del domini català per a garantir la cohesió de l'idioma. El model lingüístic de l'AVL en què es prioritza les formes valencianes, sense ignorar les altres, ha tingut com a resultat la desatomització del conflicte lingüístic (el *blaverisme* és avui molt residual), l'augment de l'autoestima dels valencianoparlants cap a la seua varietat, i la inclusió progressiva de solucions valencianes en el diccionari i gramàtica de l'IEC. Igualment a l'Alguer, el seu model d'estàndard restringit impulsat pel Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori i avalat i publicat el 2003 per l'IEC ha estat una aïna clau per als usuaris del català alguerés.

En el cas d'Aragó, opinem que l'AAL ha d'avançar amb determinació en este sentit, i per mitjà de l'activació de les seues Seccions, cal que es treballe urgentment en l'aprovació de documents normatius com ara una flexió verbal, un repertori de gentilicis i un corpus lèxic del català d'Aragó, que integren les solucions de la llengua parlada entre Aiguaviva de Bergantes i Aneto dins l'estàndard composicional català. L'oficialitat a l'Aragó del *Diccionari* i la *Gramàtica* de l'AVL, i dels andorranismes admesos per l'IEC el 2007, possibilita que nombroses solucions del català aragonés — desgraciadament no sempre socialitzades a través dels models de llengua de l'ensenyança, mitjans d'educació i institucions públiques aragoneses— puguen ser usades en igualtat de condicions, com fan valencians o andorrans, sense haver de recórrer a formes exclusives del català oriental. Estem més que segurs que així l'AAL estarà al servici dels aragonesos

ESPARPILLANT PARAULES

Borraina // Roberto Albiac

"Us hai portat un regalet d'*Alemania*: és un sobret de *llaors* d'unes floretes en forma d'estrella molt majetes que estan pels jardins i pels *parques* de les capitals que hai visitat". Quin fart de riure, el meu pare, quan va obrir el *souvenir* "Borretsch (Borago officinalis)" i va trobar planter de borraina: bona planta ornamental!

Si n'haurà passat de vesprades, en la meua mare, fent la faena farragosa d'esquirar de pelets aquells rams que van eixir de rício a l'hort: estronxinant, despullant de fulles i pelant minuciosament cada bocinet; passant aigües, abans d'entrar a l'olla, per a soltar la terreta... Aquella "lechuga con pelos" que compren ja envasada los amics de Saragossa als supermercats per a estalvia's aquell suplici.

Per als romans, borragĭne ere la planta de l'alegria; per als portuguesos, la de la fertilitat; per als francesos, és la bourrache dels menús de la *Haute cuisine* (també la cuinen los norditalians); per als àrabs, *ʾabū ʿáraq*, és la planta que fa suar; i no sols això, a part de ser diürètica, va bé per als rofredats, la pell, lo colesterol, antiinflamatòria, fan olis medicinals en les llavors...

Ací és un emblema aragonés, rural i humil, que ha creixcut regat pel riu dels Ibers i els seus afluents, també a Navarra, La Rioja o les Terres de l'Ebre catalanes. Estos últims són més de crispells: no aprofiten la penca com a verdura i fan sols la nostra versió llaminera de fulla arrebossada en mel. Ells s'ho perden: bullida en pataca i regada d'oli empeltre, no hi ha millor primer plat! Sobretot, si te la prens molt lluny de casa, per aquelles terres en què és desconeguda, davant de l'estranyesa de qui no l'ha tastat mai: sints com a cada mos, mentres se desfà a la boca la textura vegetal delicada i fina, tornes a estar a la teua vila, assentat a la taula del minjador que t'ha criat, paladejant un d'aquells gustos familiars de sempre.

Premsa Comarcal

"Som la premsa de casa"

PERQUÈ HI TENS MOLT A DIR

PREMI REPORTATGE SOLIDARITAT

PER A ESTUDIANTS D'ESO I BATXILLERAT

Bases a: www.premsacomarcal.cat

Amb el suport de :

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

TEL·LÚRIC
MATARRANYA

OLI & VI

PRODUCTES ECOLÒGICS CERTIFICATS
Finca d'agricultura regenerativa

El nostre nom és **TEL•LÚRIC**, és a dir, de la Terra. Per això practiquem l'**Agricultura Regenerativa**.

L'agricultura regenerativa contribueix a capturar el CO2 atmosfèric, evita l'erosió, reté millor l'aigua i afavoreix la biodiversitat.

Fem feliç la Terra i ella ens ho agraeix amb els seus millors fruits.

GOLD | Agricultura Regenerativa Certificada

La Portellada / Ràfels / #masosdeltelluric

697 96 40 67